

**KATOLIČKA
GIMNAZIJA**
DUC IN ALTUM

Tragom antike

Kviz o 10. godišnjici
Katoličke gimnazije u Požegi

Katolička gimnazija s pravom javnosti,
Požega, veljača 2017.

SADRŽAJ:

ANTIČKA (KLASIČNA) KNJIŽEVNOST	2
GRČKA I RIMSKA KNJIŽEVNOST	2
GRČKA KNJIŽEVNOST	2
RIMSKA KNJIŽEVNOST	7
POVIJEST I GEOGRAFIJA	10
GRCI	10
STARI RIM	17
OLIMPIJSKE IGRE	24
RIMSKA KULTURA I CIVILIZACIJA	26
LITERATURA I POVEZNICE FOTOGRAFIJA.....	31

ANTIČKA (KLASIČNA) KNJIŽEVNOST

Naziv antička književnost potječe od latinske riječi (lat. antiquus: star, starinski), a u najširem smislu odnosi se na starinu. Također, naziva se i klasičnom književnošću jer nije samo stara, nego i u vrijednosnom smislu uzorna, dragocjena, visoko vrijedna, dostojna oponašanja. Dakle, djela antičke književnosti predstavljaju temelj europske kulture. Europska se književnost tijekom svoga razvoja vraćala antičkoj književnosti i otkrivala ju (i još uvijek ju otkriva) kao svoj uzor.

Dijeli se na grčku i rimsku književnost, tj. na književnost stare Grčke i Rima. Njezin tijek pratimo od pojave Homerovih epova (8. st. pr. Kr.) do pada Zapadnoga Rimskog Carstva (476. g.).

Antika je posljednje razdoblje starog vijeka nakon kojega slijedi srednji vijek.

GRČKA I RIMSKA KNJIŽEVNOST

GRČKA KNJIŽEVNOST

- **UVOD**

Grčka književnost i umjetnost oslanja se na mitologiju (grč. μῦθος čitaj: mythos: riječ, govor; basna, priča) koja pripovijeda o postanku svijeta, bogovima i herojima, njihovu djelovanju na ljude i svijet koji nas okružuje. Grci su preuzeli vjerovanja o postanku svijeta od sumerskih uzora i mezopotamske mitologije. Tako je svijet prema njima nastao djelovanjem Urana (Neba) i Geje (Zemlje), koji su rodili titane, starije bogove (Ocean, Rea, Kron...). Razdvajanje Neba od Zemlje obavio je titan Kron, a Zeus mu je preuzeo vlast. Vladao je s Olimpa, njemu uz bok živjeli su njegova supruga Hera (zaštitnica braka), kći Atena (božica mudrosti i rata), Apolon (bog Sunca i umjetnosti), Artemida (božica lova), Ares (bog rata), Afroditin suprug Hefest (bog vatre i obrtnika), Dioniz (bog vina) i drugi nebesnici.

Najjasnije stranice o životu olimpskih bogova ispjevao je Homer u svojim epovima; njegovi bogovi u olimpskim palačama žive poput junaka, ali vladaju se kao ljudi – osjećajni su, prepiru se, svađaju i tuku, ljubomorni su, proždrljivi, sretni i nesretni, skloni sitnim smicalicama i podvalama, ali i skloni nagraditi vjernost i dobrotu.

O svojim su junacima (Ahileju, Odiseju, Heraklu, Perzeju, Gorgoni, Tezeju i drugima) Grci pjevali himne i epske pjesme prigodom svečanosti posvećene olimpskim božanstvima.

Sačuvane su mnoge himne i ode, od kojih se neke pripisuju čak i Homeru, a svoje vrhunce doživljavaju u Pindarovim djelima.

• KNJIŽEVNOST I RAZVOJ KAZALIŠTA

Antička grčka književnost svoje prave početke veže uz 8.st.pr. Krista, od pojave Homera.

Dijeli se na nekoliko razdoblja:

1. ARHAJSKO RAZDOBLJE (750. - 450. g. pr. Kr.) – razdoblje epova, basni i lirskih pjesama; u njemu nastaju Homerovi epovi Ilijada i Odiseja.
  - glavni predstavnici lirike bili su Alkej, Sapfa, Anakreont i Pindar
  - najznačajniji predstavnik basne toga doba bio je Ezop
2. KLASIČNO RAZDOBLJE (450. – 323. g. pr. Kr.) – razdoblje u kojem su osobito razvijene komedija i tragedija te djelovanje grčkih filozofa
  - najpoznatiji grčki tragičari bili su Eshil, Sofoklo i Euripid; od komičara Aristofan; a veliki su grčki filozofi toga doba Platon i Aristotel.
3. HELENISTIČKO RAZDOBLJE – dijeli se u dva razdoblja: **aleksandrijsko** (Aleksandrija je najveće kulturno središte; od književnih vrsta dominiraju kratke lirske pjesme; osobito epigram (grč. ἐπίγραμμα čitaj: epigrama – natpis; kratka lirska pjesma koja je duhovita i satirična)) te **rimsko razdoblje** (od 30. god. pr. Kr. Grčka pada pod rimsku vlast i više nije samostalna država pa Grci samo čuvaju svoju slavnu prošlost njegovanjem svoje baštine).

Prvi pravi grčki lirski pjesnik bio je Arhiloh. Pjesme su se pjevale uz pratnju žičanih instrumenata – lire i kitare. Otuda i naziv za književni rod lirika – grč. lyra (prve pjesme izvodile su se uz glazbenu pratnju). Na otoku Lezbosu nastale su u 6.st. pr. Kr. svjetovne pjesme, a najpoznatiji predstavnici svjetovne poezije, tzv. monodijske melike, bili su Alkej i Sapfa. Oboje su ostavili u nasljedstvo dvije vrste strofa – alkejsku (strofa sastavljena od dva jednaka i dva različita stiha - 2

jedanaesterca, 1 deveterac i 1 deseterac) i sapfičku - katica od tri *sapfička stiha* ili *jedanaesterca* (dva troheja ili spondila, zatim daktil, trohej i spondej) i jednoga *adoneja* (daktil i spondej). Sapfa je također dobila naziv desete muze.

Prvi pjesnik vina, životnih radosti, veselja i užitaka – Anakreont iznio je u svojim pjesmama jednostavnim jezikom, duhovitošću i raspoloženjem strastvenu ljubav prema životu.

Osim pjesama koje su izvodili solo pjevači, na Kreti se razvila zbarska pjesma (tzv. korska lirika). Nastala je kao pobožna pjesma iz junačkog kola te se udomaćila u Sparti, a zatim je prodorom u Arg, Delfe i Atenu stekla naklonost publike pa su se za zbarsku pjesmu počela organizirati natjecanja. Zbarska je pjesma bila pobožne i svjetovne tematike. Najčešće su se pjevale himne, hvalospjevi bogovima i herojima te ditirambi (zbarske pjesme ispjevane u čast boga Dioniza; slave život u prirodi i životne radosti grč. διθύραμβος čitaj: dithirambos). Svečanosti u slavu boga Dioniza obilježene su pjesmom i plesom. U njima je postupnim odvajanjem jednog pjevača i formiranjem zbora došlo do zametka tragedije. Prve se takve izvedbe pripisuju Tespisu 534. pr. Kr. u Ateni. Putovao je svojim kolima i priređivao predstave u čast Dionizu.

Sačuvan je i veći broj antičkih tužaljki, pobjedničkih pjesama, djevojačkih pjesama, svatovskih, pohvalnica itd. Himne su Grci ispočetka pjevali kao molitve, a od srednjeg vijeka himna se počinje pjevati u slavu Božju da bi od razdoblja romantizma dobila značenje koje ima danas – zanos i veličanje nacionalne slave s naglašenim domoljubnim osjećajima i uzvišenim tonom.

Lirska je pjesma govorila o osjećajima pojedinca, trebala je dirnuti u srce svojih slušatelja i podsjećati ih na proživljene sretne trenutke ili dane očaja, nade, straha ili ushićenja.

Pindar je grčki pjesnik kojemu slava pripada kao najvećemu pjesniku oda (svečanih i uzvišenih lirskih pjesama koje pjevaju o nekim povijesnim događajima, osobama ili drugim važnim događajima za neku zajednicu).

Najpoznatiji epski pjesnik grčke književnosti bio je **Homer**. Autor je grčkih nacionalnih epova – *Ilijade i Odiseje*. Za Homera se pretpostavlja da je bio slijep, a pjevao je svoje pjesme putujući od mjesta do mjesta.

Epovi *Ilijada* i *Odiseja* ispjevani su u najpoznatijem i najstarijem antičkom stihu – heksametru koji se sastoji od šest stopa pa se u nas zvao i šestomjer. Čine ga 5 daktila (ili spondeja) i jedan trohej.

Ilijada je junački ep; dobila je naziv od Ilija – drugog imena grada Troje, a sadržaj za ep uzet je iz priče o Trojanskom ratu između Ahejaca i Trojanaca koji je trajao 10 godina. Ep prati zadnjih 50-ak dana rata, a radnju pokreće srdžba glavnoga ahejskog junaka – Ahileja kojemu je kralj Agamemnon oteo njegov ratni plijen – prekrasnu robinjicu Briseidu te on radi toga odbija sudjelovati u bitkama.

Pustolovni i obiteljski ep **Odiseja** u 24 pjevanja prati Odiseja, velikoga ahejskog junaka koji je osmislio trojanskog konja te Grcima donio pobjedu nad Trojancima. Odisej se vraća u rodni grad Itaku, gdje ga čeka vjerna supruga Penelopa i sin Telemah, nakon desetogodišnjeg lutanja. Na lutanje je osuđen jer je razljutio boga Posejdona - oslijepio mu je sina, jednoookog diva, kiklopa Polifema.

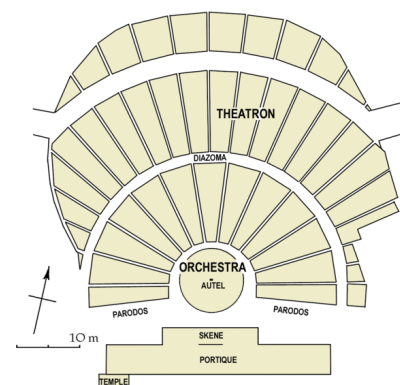
Oba epa sastoje se od 24 pjevanja. Homer je u njima opjevao bogatstvo i glad, junaštvo i kukavičluk, tragične događaje, velike ljubavi, obiteljsku sreću, smiješne trenutke svojih junaka, a izvor za oba djela bila mu je mitologija.

Kazalište je u staroj Grčkoj igralo veliku ulogu. Pratilo je suvremena povijesna zbivanja, ali i s puno zanimanja govorilo o bitnim pitanjima čovjekova opstanka.

Grčka je drama nastala iz dionizijskih svečanosti održavanih u čast bogu Dionizu ili Bakhu, tj. iz ditiramba, korske pjesme koja se izvodila uz ples i sviranje, a u početku se sastojala od naizmjeničnog istupanja zbora i zborovođe. Prve takve izvedbe pripisuju se Tespisu u 6.st.pr. Krista, stoga se on smatra začetnikom tragedije.

Sve uloge u grčkom kazalištu igrali su muškarci noseći na licima maske. Prema prvim maskama tragedija je i dobila ime jer su prvi glumci nosili maske nalik na jarčeve (grč. *τράγος* čitaj: *tragos*+ *ὠδή* čitaj: *ode* = jarčeva pjesma). Prvi je reformator grčkoga kazališta bio Eshil – uveo je drugog glumca, Sofoklo uvodi trećeg glumca, a Euripid na pozornicu postavlja i kulise.

Kazalište se sastojalo od skene (pozornice grč. *σκηνή* čitaj: skene), orchestre (prostora za kor koji je pjevao i plesao grč.

ὄρχηστρα čitaj: orhestra) i polukružnog teatrona, gledališta (lat. theatrum < grč. θέατρον čitaj: theatron).

Tragedija mora sadržavati:

1. **tragičnog junaka**

2. **tragičnu krivnju**

3. **tragični završetak**

4. **uzvišeni stil**

5. **katarzu** (grč. κάθαρσις čitaj: katharsis): probuđeni osjećaji sažaljenja kod gledatelja i time pročišćenje gledateljevih osjećaja.

Veliki grčki tragičari i njihova najpoznatija djela:

- **Eshil:** *Okovani Prometej, Oslobođeni Prometej, Prometej vatronoša* (trilogija o titanu Prometeju koji je pomogao ljudskom rodu)
- **Sofoklo:** *Kralj Edip, Antigona, Elektra*
- **Euripid:** *Elektra, Medeja, Ifigenija u Tauridi.*

U 5. i prvoj polovici 4. st. pr. Kr. živio je i Atenjanin **Aristofan**, najglasovitiji grčki komediograf. Poznatiije su mu komedije *Žabe, Oblaci, Ptice* i dr. Od drugih grčkih komediografa izdvaja se i **Menandar**. Sačuvana mu je u cijelosti samo komedija *Čovjekomrzac*.

Komedije su redovito nastojale prikazivati aktualne društvene mane i slabosti, poroke i svaki oblik neprihvatljivoga ponašanja. Obuhvaćale su fantastične elemente. Komedije su zabavljale puk; dijalozi su se često prekidali pjesmom i plesom, čime se ublažavalo ismijavanje i izrugivanje društva i pojedinaca.

RIMSKA KNJIŽEVNOST

• UVOD

Grad Rim, nastanjen najprije Latinima, središte je nastanka književnosti na latinskom jeziku.

Rimska je književnost na neki način bila posrednik pri unošenju grčke kulture u temelje europske književnosti. Ona je ostalim europskim narodima prenijela grčko pjesništvo – njihove teme i književne oblike.

Zahvaljujući rimskom caru Augustu, Rim je dobio dvije velike javne knjižnice pa je knjiga tek u ovom razdoblju prihvaćena kao sredstvo komunikacije. Upravo su javne rimske knjižnice sačuvale dragocjenost antičkog duha i znanja.

• RAZDOBLJA RIMSKE KNJIŽEVNOSTI:

- PRVO ILI UVODNO RAZDOBLJE (do 240. g. pr. Kr.) – u njemu dominira usmena književnost
- DRUGO ILI ARHAJSKO RAZDOBLJE (240. - 80. g. pr. Kr.) – najveći procvat doživljava komedija koja se razvija pod grčkim utjecajem. Njen najveći predstavnik je Tit Makcije **Plaut**.
- TREĆE ILI ZLATNO RAZDOBLJE (80. g. pr. Kr. -14. g. poslije Krista) – razdoblje najvećega uspona rimske književnosti. Tada stvaraju najveći lirski pjesnici – Gaj Valerije **Katul**, Kvint **Horacije** Flak, Albije **Tibul**. U ovom razdoblju **Vegilije** piše rimski nacionalni ep – *Eneida*; **Ovidije** svoju zbirku priča *Metamorfoze*.
Zlatno razdoblje rimske književnosti dijeli se na Ciceronovo doba i Augustovo doba.
- ČETVRTO ILI SREBRNO RAZDOBLJE (14. - 117. g. poslije Krista) – dolazi do miješanja književnih rodova; od književnih vrsta javlja se basna (najpoznatiji basnopisac bio je **Fedro**) te epigram čiji je najpoznatiji predstavnik Marko Valerije **Marcijal**.
- PETO RAZDOBLJE ILI RAZDOBLJE PROPADANJA (117. g. - 476. g.) – najveći doprinos ovome razdoblju daje kršćanska književnost.

Najistaknutiji su **lirski pjesnici** živjeli u Augustovu dobu; među njima se proslavio Gaj Valerije Katul koji je svoje aristokratske stihove ljubavnih pjesama posvetio prelijepoj i raskalašenoj Klodiji, svojoj neostvorenoj ljubavi. Osim Katula, u Augustovu dobu djelovali su i veliki književnici: Vergilije, Horacije, Propercije.

Publije Vergilije Maron i Kvint Horacije Flak vrhunci su rimskoga pjesništva i europski klasici. Horacije je najprevođeniji antički književnik; uzor za pisanje oda, a njegova djelo *Ars poetica* (Pjesničko umijeće) poslužilo je kao uzor književnim kritičarima za procjenjivanje nekog književnog djela.

Vergilije je dao najveći doprinos svjetskoj književnosti rimskim junačkim epom *Eneida* koji sadrži 12 pjevanja pisanih heksametrom (po uzoru na Ilijadu i Odiseju). U njemu pjeva o rimskoj slavi i veličini, hrabrosti, pobožnosti i vrlinama prikazujući glavnog lika epa – Eneju koji se smatra začetnikom rimskoga roda. Eneja, trojanski junak, nakon Trojanskog rata luta morima u potrazi za novom domovinom jer je njegova prethodna, Troja, do temelja uništena. Vergilije svojim epom želi proslaviti rimski narod i njegova cara Augusta. Prvih šest pjevanja epa pisao je po uzoru na Odiseju, a drugih šest po uzoru na Ilijadu.

Najčitaniji je rimski pjesnik bio **Publije Ovidije Nazon**, autor 250 mitoloških priča u 15 knjiga koje je nazvao *Metamorfoze (Preobrazbe)*. Djelo je dobilo naziv upravo po tome što svaka priča završava nekom pretvorbom (npr. pretvorba Julija Cezara u zvijezdu). Ovidije se također smatra najboljim pjesnikom elegijskog distiha u rimskoj poeziji.

Najslavniji je rimski govornik **Ciceron** koji je četiri desetljeća vladao rimskim tribinama, a njegov je jezik ostao pojmom klasičnoga jezika i stila.

Drama je u Rimu bila vrlo popularna kao i u Grčkoj, ali nije postigla tako velika imena i rezultate kakve su dostigli njihovi grčki uzori – Eshil, Sofoklo, Euripid, Aristofan.

Rimsku dramu proslavio je najveći rimski komediograf – **Tit Makcije Plaut**. Svoje je komedije pisao po uzoru na noviju grčku komediju (čiji je predstavnik komediograf **Menandar**), ali i pučke komedije. Teme su njegovih djela iz svakodnevnoga, najčešće obiteljskoga života. U njima se pojavljuju tipični likovi (škrt starac, rastrošni sin, lukavi rob...).

Plaut svjetsku slavu stječe komedijom *Aulularia (Škrtac, Komediya o ćupu)* koja prati starca Eukliona koji opsesivno čuva blago koje je pronašao u ognjištu predstavljajući se svima kao siromašni starac koji nema novca za udaju kćeri Fedre. Temu o škrtom starcu od Plauta su preuzeli Moliere i naš komediograf Marin Držić u djelu *Skup*.

Od Plautovih poznatijih komedija treba spomenuti i komedije *Hvalisavi vojnik, Sablasti, Sužnji* i dr.

- **ZAKLJUČNO**

Grčka klasična književnost napravila je veliki utjecaj na europsku kulturu, a ujedno i onu svjetsku te na zapadnu civilizaciju. Osim izrazitog utjecaja na kulturu, grčka je književnost unaprijedila i književnost kao takvu u samom smislu.

Rimska književnost uvelike je pridonijela razvitku europske kulture i književnosti. Rimska književnost ne postiže osobite rezultate u stvaranju novih vrsta (osim satire) već se usmjerava na usavršavanje postojećeg.

Rimska književnost uvelike se oslanja na grčku, ponekad ju čak i doslovno imitira, no kasnije u svojoj povijesti rimska književnost ostvaruje iznimna djela.

Suvremena zapadna kultura i civilizacija nezamisliva je bez grčke znanosti i filozofije, bez rimskog prava, bez grčke i rimske arhitekture i umjetnosti.

Grčka književnost, te kasnije i rimska, predstavljaju prema mnogima nezamjenjiv temelj i nepremašen uzor svjetske književnosti.

POVIJEST I GEOGRAFIJA

GRCI

Grci se zovu sva ona plemena koja su nastanjivala južni dio Balkana te prema istoku sve otoke i obale Egejskog mora, a prema zapadu južnu obalu Italije i Sicilije (*Magna Graecia*, tj. Velika Grčka). Rimljani su ih prozvali Grci (Γραικοί čitaj: Graikoi) po plemenu koje je živjelo u Epiru oko Dodone, a od Rimljana su to ime za njih prihvatili drugi narodi. Sami sebe Grci su od 7. st. pr. Kr. nazivali Heleni (Ἕλληνες čitaj: Helenes), a svoju zemlju Helada (Ἑλλάς čitaj: Helas).

Grčki je jezik izrazito dijalektalan te je svako pleme imalo svoj dijalekt. Starogrčki jezik, koji mi danas učimo, zapravo je antički dijalekt iz 5. st. pr. Kr. kojim su govorili i pisali Atenjani. Taj se jezik polako mijenja nakon makedonskih osvajanja Grčke. Tada se u Aleksandrovu carstvu proširio grčki kao službeni jezik u obliku zajedničkog dijalekta (κοινὴ διάλεκτος čitaj: koine dialektos), iz kojega se razvio novozavjetni i bizantski grčki, koji je postupno postao novogrčkim jezikom.

Iako su se Grci međusobno razlikovali po društvenom uređenju ili političkim pogledima, uvijek su pokazivali zajedništvo u jeziku, vjeri i borbi protiv barbara, tj. onih koji su ugrožavali njihovu slobodu.

GRČKI ALFABET

Kao što je poznato, za pisanje grčkoga jezika koristi se grčki alfabet, koji ima neka slična slova s našom abecedom, a koja opet mogu označavati drugačiji glas u našem sustavu zapisivanja. Grčki alfabet, kojim su pisali stari Grci, najstarije je pismo koje je i danas, uz manje ili veće izmjene, u upotrebi.

Nastao je na temelju feničkoga jer su Grci s Feničanima bili u dodiru preko trgovine. Grčko se pismo razlikuje od feničkoga slogovnoga jer u alfabetu svaki glas ima jedno slovo. U klasičnom obliku grčki alfabet ima 24 slova. Grci su, naime,

α	alfa	Α	ν	ni	Ν
β	beta	Β	ξ	ksi	Ξ
γ	gama	Γ	ο	omikron	Ο
δ	delta	Δ	π	pi	Π
ε	epsilon	Ε	ρ	ro	Ρ
ζ	zeta	Ζ	σ,ς	sigma	Σ
η	eta	Η	τ	tau	Τ
θ	teta	Θ	υ	ipsilon	Υ
ι	jota	Ι	φ	fi	Φ
κ	kapa	Κ	χ	hi	Χ
λ	lambda	Λ	ψ	psi	Ψ
μ	mi	Μ	ω	omega	Ω

promijenili znakove (grafeme) iz feničkog pisma i dodali glasove za glasove (foneme) koji su im nedostajali. Tako je grčko pismo prvo pismo koje ima znakove za sve glasove (samoglasnike i suglasnike). Najprije su pisali zdesna nalijevo (tako su pisali Feničani), a poslije s lijeva nadesno.

Inače, grčka slova često se koriste u fizici kao oznake za različite veličine te u matematici kao oznake kutova. Zbog toga je dobro biti upoznat s njima. Svako grčko slovo ima poseban glas, osim onih slova koji se izgovaraju kao dva glasa (tzv. afrikate, npr. ks, ps; ali i zd!). No, svako slovo ima i svoje posebno ime, koje je također slično imenima koja su Feničani imali za svoja slova.

STARA GRČKA

- **Prostor Grčke oko Egejskog mora – kolijevka europske civilizacije**

Većina je doseljenog stanovništava indoeuropskog podrijetla. Bavili su se ratarstvom (uzgajali su maslinu, vinovu lozu, ali nisu imali pšenicu), stočarstvom (koze, ovce, goveda), obrtom (izrada nakita – od bronce i bakra, izrada oružja i oruđa – od bronce i željeza), pomorska trgovina - velika ovisnost o moru (ribarstvo, brodogradnja) i suživot s morem. Takav odnos prema moru naziva se TALASOKRACIJA (grč. θαλασσα što znači more, i κρατία, što znači vlast).

Plemena Grka su bili izrazito patrijarhalno društvo – velika uloga muškaraca – muškarci su ratnici, imaju pravo glasa i nasljedstva.

U vjerovanju Grci su politeisti – vjeruju u više bogova koji imaju ljudska obilježja. Sjedište bogova je Olimp, ali su zaduženi za sve u životu, prirodi i društvu. Važnu ulogu kod bogova imaju Suđenice (Mojre, grč. Μοῖραι čitaj: Mojrai) koje određuju život svih ljudi i bogova i njihovu Sudbinu (život kao duga nit konopa koju Suđenice pletu).

- **Kretska kultura – jedna od najstarijih grčkih kultura**

Arthur Evans – engleski arheolog istraživač istraživao je kretsku civilizaciju.

Kretsku civilizaciju upoznali smo kroz grad i palaču u Knososu. Ta je palača kralja Minosa, a labris – dvosjekla sjekira (grč. λάβρυς čitaj: labrys) simbol je kraljevske moći. Riječ **labrys** povezana je s **labirintom**, građevinom koju je izgradio poznati mitski graditelj DEDAL (mit o bijegu s Krete sa sinom Ikarom – napravio krila za bijeg, sin pao u more zbog neposlušnosti).

- **Troja – grad i civilizacija na obali Male Azije**

Heinrich Schliemann njemački je arheolog istraživač koji je istraživao položaj i civilizaciju stare Troje. Grad Troja bio je veliki, bogat i grad okružen bedemima, imao je dobar položaj za kontrolu pomorske trgovine te veliko bogatstvo (Prijamovo blago).

Razlog uspjeha i bogatstva bio je rat s Grcima (12. st. pr. Kr.) otkada je poznat Trojanski rat koji je trajao 10 godina. U ratu se spominje trojanski konj (koji je poslužio za rušenje Troje, a graditelj mu je bio Odisej).

- **Mikena - grad i civilizacija na poluotoku Peloponezu**

Pleme Ahejci izgradili su taj grad. Heinrich Schliemann bio je istraživač Mikene. Poznat je po Atrejevoj riznici – prostoriji gdje se držalo kraljevsko blago, po Lavljim vratima (vratima na ulazu u grad) i kiklopskim zidinama (velikom bedemu od masivnih blokova kamena koji su, prema vjerovanju, izgradili kiklopi). Najvažniji su gradovi, osim Mikene, Arg i Sparta.

- **Od 18. do 12. st. pr. Kr. – herojsko doba**

Smatra se kako su se u tom razdoblju najviše doseljavala grčka plemena: Ahejci, Jonjani, Eoljani. Sva ta plemena zajedničkim imenom su Grci (*rimski naziv*). Sami sebe zovu Heleni, a svoj prostor Helada.

Zadnji dolaze Dorani koji su poznavali željezo, što im je bila prednost pred ostalima.

Grci su podijeljeni na **plemena** (**fila** grč. φιλή čitaj: file), **bratstva** (**fratrija** grč. φρατρία čitaj: fratria) i **rodove** (**genos** grč. γένος čitaj: genos)

U ovom razdoblju nastanjuju se **polisi** = gradovi – države koje su često bili u međusobnom sukobu oko prevlasti. Na čelu im je **bazilej** (grč. βασιλεύς čitaj: basileus) – starješina koji ima ulogu kralja, vojskovođe i vrhovnog svećenika. Polisi su obično nasljedne monarhije u kojima najvažniju ulogu ima ratnička aristokracija.

Stanovništvo polisa dijeli se na **eupatride** (grč. εὐπατρίδαι čitaj: eupatridai, sinovi plemenitih otaca), što je u staroj Grčkoj naziv za **aristokraciju** po rodu; one koji su povlašteni, privilegirani i bogatiji (živjeli na akropoli) i **demos** (seljaci, običan puk koji radi teže poslove).

- **Homersko ili mračno doba - od 12. do 8. st. pr. Kr.**

Ovo razdoblje naziva se zbog nedostatka izvora **mračno doba!!!** Ipak, glavni su izvori za poznavanje ovoga razdoblja Ilijada i Odiseja čiji je autor Homer. Postoji pitanje o Homeru i njegovoj ulozi u pisanju epova, tzv. Homersko pitanje koje razrađuje različite ideje o tome tko je napisao Odiseju, tj. je li to bio Homer ili više autora.

- **Velika kolonizacija Grka (od 8. do 4. st. pr. Kr.)**

Kolonizacija je razdoblje u kojem se razvija obrt i trgovina, što pridonosi novčanoj privredi, razvoju bankarstva. Sve to za posljedicu ima veliki porast stanovništva. Zbog prevelikog broja stanovnika mnogi Grci odlaze na nova područja (po Sredozemlju) i tamo osnivaju nova naselja – **kolonije**. Uzroci su kolonizacije razvoj obrta i trgovine, dužničko ropstvo, nerazvijenost poljoprivrede, prenapučenost gradova i politički sukobi. Kolonizacija obuhvaća jug Apeninskog poluotoka i Siciliju, sjevernu Afriku i istočnu Španjolsku.

- **Grčke kolonije na današnjem hrvatskom tlu**

Na našim prostorima grčko je naseljavanje najizraženije na području dalmatinskih otoka i obale:

- Issa = Vis; pronađena je glava božice Artemide i novac
- Pharos = Stari Grad na Hvaru; pronađen je novac (avers¹, revers²)
- Korkyra Melaina = Korčula
- Traguryion = Trogir: reljef boga Kairosa (mali punašni bog s čuperkom, smatrali su da, tko ga uhvati, podarit će mu u tom trenutku sreću).

Grci su kolonizacijom prenijeli izradu keramike, razvoj pomorstva i brodogradnje, uzgoj vinove loze i maslina te razvoj novčane privrede i fonetsko pismo (grčki alfabet).

¹ avers lat. *adversus* sprijeda; na kovanome novcu (moneti) ili na medalji prednja ili glavna strana, lice

² revers lat. *reversus*: vraćen; okrenut; stražnja strana novca ili medalje, tj. njezino naličje, poledina

SPARTA

Nastala je na poluotoku Peloponezu, u pokrajini Lakoniji. Prvotno stanovništvo bili su Pelazgi. Pokorili su ih Ahejci, a najveći se razvoj Sparte dogodio nakon dolaska Dorana. Državni ustroj podijeljen je na **dva kralja** – voditelji i organizatori polisa; **geruziju** (grč. γερουσία: čitaj: gerusia), vijeće staraca; **apela** - Narodna skupština; pet **efora** (grč. ἔφορος čitaj: éphoros: nadzornik, čuvar) koji su kontrolirali sve ostale.

Stanovništvo Sparte

- Spartanci (Dorani) – imaju strogi vojnički odgoj, a njihova skromnost i jednostavnost izraženi su kroz lakonske odgovore. Novac su imali od željeza. Sistijske su zajednički objedi.

- perijeci: pokoreni, osobno slobodni, bez političkih prava

- heloti: pokoreni, državni robovi; kriptije – zbog čestih pobuna česti su bili obračuni s njima, slalo se mlade spartanske vojnike da ih umire i pobiju.

Spartanci su slali mušku djecu u gimnazije – škole u kojima bi se pod strogim nadzorom i odgojem odgajali mladi Spartanci – testirajući trčanje i borbene vještine, snalažljivost i sposobnosti u lukavosti i izdržljivosti, često s malo odjeće.

Peloponeski savez nastao je u 6. st. pr. Kr. U njemu je vodeću ulogu imala Sparta, a pristupili su mu gotovo svi peloponeski polisi zbog očuvanja aristokratskog uređenja.

ATENA

Osnovali su ga Jonjani na poluotoku Atici. Poznati bazilej Tezej ujedinio je plemena Atike (prema mitu spasio je Atenjane od rata i pobijedio Minotaura).

Politički je ustroj Atene aristokratska monarhija (na vlasti su bazilej i areopag – vijeće starješina).

Nakon nemira i loših vladara Atenjani se bune i Atena postaje aristokratska republika. Vodeću ulogu preuzimaju ARHONTI – izabrani vođe u procesu glasovanja.

Drakon je bio atenski zakonodavac s kraja 7. stoljeća pr. Kr. Pretpostavlja se da je oko 621. pr. Kr. kodificirao (popisao) dotad nepisane i od aristokracije (eupatrida) samovoljno tumačene zakone. Po predaji, njegovi su se zakoni isticali osobitom strogošću („krvlju pisani“) predviđajući gotovo za sve zločine smrtnu kaznu. Odatle pretjerano strogim zakonima, upravnim mjerama i sl. atribut drakonski. Drži se da je **Solon** ukinuo sve Drakonove zakone, osim onih koji se odnose na ubojstvo.

Solon: uvodi timokraciju (grč. τιμοκρατία, od τιμή: procijenjeni imetak; ugled + -κρατία: -kracija), oblik vladavine u kojem su javne funkcije rezervirane za pojedince koji posjeduju određeno bogatstvo ili ugled. Nije izvršio preraspodjelu zemlje.

Pizistrat: uveo je tiraniju, poticao je gospodarski razvoj Atene.

Atenska demokracija: pravo izbora imaju samo punoljetni muškarci, a žene, robovi i stranci su bez prava glasa.

ATENSKA DEMOKRACIJA

• Grčko-perzijski ratovi

Uzroci rata su gospodarski i politički (želja Perzije za prevlašću nad Egejskim morem), a povod ustanak u maloazijskom polisu Miletu protiv perzijskog cara Darija I. koji je bio naklonjen Feničanima.

Rat prelazi na grčko kopno gdje se odvijaju ključne bitke.

490. pr. Kr. kod Maratona Grci su porazili Perzijance. U čast Fidipidu, vojniku koji je otrčao nakon bitke u Atenu kako bi javio o pobjedi nad Perzijancima, trči se **maratonska utrka**.

Druga faza rata je Kserksov pohod (perzijski car, sin Darija I.): 480. pr. Kr. u Termopilskom klancu istakao se spartanski kralj Leonida (simbol hrabrosti i odvažnosti), ali Kserksko je nastavio napredovati i stigao do Atene koju je dao spaliti. Iste je godine bila bitka u Salaminskom tjesnacu – pomorska bitka gdje su Grci slomili perzijsku vojsku.

Rat završava 449. pr. Kr. Kalijinim mirom sklopljenim na Cipru.

• Atenski pomorski (Delski) savez

Osnovan je 478. pr. Kr. za obranu od Perzije. Savez je bio pokušaj ujedinjavanja polisâ u jednu organiziranu cjelinu, a imao je zajedničku blagajnu, davanje vojnika i brodova. Vodeća je bila uloga Atene, a pristupio je veliki broj polisâ nakon grčko – perzijskih ratova.

• Periklovo doba – Zlatno doba atene (444. – 429. Pr. Kr.)

Veliki je uzlet gospodarstva i uloge Atene u ovom razdoblju. Posebno se istaknuo arhont i vođa **Periklo** koji je uveo plaće za obavljanje državnih poslova. Službenici i policija preuzimaju posao koji obavljaju robovi. Kerameikos postaje poznata četvrt obrtnika u Ateni. Značajna je gradnja Dugih zidina – cesta koja je povezivala Atenu s lukom Pirej, što je pogodovalo razvoju pomorstva i trgovine. Izgrađen je Partenona po projektu Fidije, a

razvijala se klasična umjetnost i kazalište. U književnosti se ističu Sofoklo, Eshil i Euripid (pisci tragedija) i Aristofan (najpoznatiji komediograf).

- **Peloponeski rat**

Politički i gospodarski uzroci rata bili su sukobi Atene i Sparte oko vodstva nad grčkim polisima i utjecaj na Sredozemlju. Atena jača na moru (imaju dobru mornaricu i obalu), a Sparta je jača na kopnu (gdje ima izvrsnu pješadiju).

Prva faza rata završava 421. pr. Kr. Nikijinim mirom– neriješeno. Nakon toga jačala je Sparta te je pobijedila u ratu 404. g. pr.Kr.

Atena je kapitulirala te su potpisali mir pod teškim uvjetima: morala je platiti ratnu odštetu, raspustiti mornaricu i uvedena im je aristokratska vladavina.

Kratkotrajno je vodstvo preuzela Sparta, zatim je uslijedila pobjeda Tebe. U konačnici sukobe polisa iskoristila je za svoj uspon MAKEDONIJA.

HELENISTIČKO DOBA – ALEKSANDAR VELIKI (MAKEDONIJA) – 2. pol. 4. st. pr. Kr.

- **Filip II. i Aleksandar Makedonski**

Zbog slabljenja grčkih polisa jača Makedonija. Kralj Filip II. organizira makedonsku falangu – organizirani bojni red s dugim kopljima u 6 ili 12 redova. Osvojio je veći dio grčkih prostora. Problem mu je bio otpor polisa. Poseban otpor pruža govornik Demosten koji piše **filipike** – poznate govore protiv Filipa II.

Nakon tajanstvene smrti Filipa II. dolazi njegov sin Aleksandar. Doba je to pohoda i osvajanja Aleksandra Velikog koji je presjekao Gordijski čvor (prema legendi onaj tko razmrsi taj čvor koji je stoljećima bio zapetljavan, postat će gospodar Europe i Azije. Aleksandar ga je presjekao mačem.). U ratu s Perzijom pobjednik je Aleksandar što za posljedicu ima širenje države te ulazak u Indiju. Uz ovo razdoblje vežemo i pojam **helenizma**: povezivanje grčke kulture i jezika s istočnjačkim kulturama zbog ideje jednog naroda s jedinstvenim novcem u cilju povezivanja Europe i Azije. Babilon postaje glavni grad, službeni jezik je grčki, a trgovačko-obrtnička središta su Aleksandrija (u Egiptu) i otok Rodos.

STARI RIM

Na području Apeninskog poluotoka oko 1800. pr. Kr. razvila se kultura *terra mara* (lat. suha zemlja) gdje se stanovništvo bavilo ratarstvom, stočarstvom (uzgojem konja) te je poznavalo lončarsko kolo, tj. keramiku. U prvom valu seobe Indoeuroljana doselili su se Gali, Veneti i Etrurci, a potom se doseljavaju nova indoeuropska plemena: Italicci (Latini, Umbri i Samničani). Na Apeninskom su poluotoku još živjeli i Grci te Kartažani i Etrurci.

Etruska se civilizacija razvila na području središnje Italije između rijeka Arno i Tiber. Imali su gradove-države koji su imali pravilni tlocrt. Poznavali su pismo koje se razvilo pod utjecajem grčkog alfabeta. U vjerskom su smislu bili politeisti, a posebnu ulogu imali su svećenici koji su proricali budućnost (važni jer su ih Rimljani pitali u svim prilikama u svom životu): **haruspici** (proriču iz utrobe žrtvenih životinja) i **auguri** (proriču iz leta svetih ptica). Najpoznatiji je etruski ostatak *Zagrebačka lanena knjiga*: natpis na povojima mumije etruskog vojnika koji je umro na prostoru Egipta (čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu).

• POČECI I USPON RIMA

Rim je po legendi (mit o Romulu i Remu, braći blizancima, sinovima boga Marsa koje je othranila vučica koja je danas simbol Rima) nastao 753. pr. Kr. Arheološka iskapanja pokazuju da su prva naselja nastala oko 1000. pr. Kr., a grad je nastao na sedam brežuljaka.

• Rim u doba kraljeva (753. – 509. pr. Kr.)

Nakon doseljenja na prostor Apenina Rimski narod dijeli se na 3 plemena (TRIBUSA), 30 bratstava (KURIJA) i 300 rodova (GENOSA).

Prema legendi je bilo sedam kraljeva od kojih je prvi, Romul, osnovao Rim ubivši prije toga brata (Budući da su bili blizanci, tražili su volju bogova. Na temelju volje bogova iz leta ptica Romul je započeo označavanje zidina grada oranjem. Kada ga je Rem ismijao, Romul ga je ubio). Raspadom rodovskih zajednica nastat će patrijarhalne obitelji. Stanovništvo se dijelilo na patricije (povlaštene i bogate iz 300 najuglednijih i najstarijih obitelji; lat. pater otac) i plebejce (lat. plebs narod, puk).

Kralj Servije Tulije, Etrušćanin, proveo je reforme. Podijelio je stanovništvo na razrede prema imovini, osigurao razvoj graditeljstva i arhitekture, uveo plemenske skupštine i Senat kao savjetodavno tijelo kralju. Osim njega još su 2 zadnja kralja Etrušćani.

- **Rimska vojska**

Rimska vojska jedan je od najjačih oslonaca rimske vlasti. Koriste taktiku *divide et impera* (lat. podijeli pa vladaj) koju su primjenjivali u svim dijelovima (politika, osvajanja...).

Osnovna jedinica vojske bila je legija. Zapovjednici vojske su bila dvojica konzula. U slučaju velike opasnosti jedan od konzula dobiva zapovjedništvo nad cijelom vojskom i velike ovlasti na najviše 1 godinu (2 puta po 6 mjeseci). Nakon uspješnih vojnih pohoda priređivani su trijumfi³.

Na stranom teritoriju podizali su tabore – utvrđene drvene utvrde pravocrtnog tlocrta i oblika, kao rimski grad.

- **DOBA RIMSKE REPUBLIKE (509. – 31. pr. Kr.)**

Ustroj Rimske Republike

Rimljani su protjerali zadnjeg kralja Tarkvinija Oholog, Etrušćanina, zbog nepoštivanje rimske tradicije. Od tada nastaje **Rimska Republika**. Na čelu su bila dva konzula, a u vlasti su sudjelovali još senat i narodna skupština. Državne službe ili magistrature bile su: pretori, edili i cenzori. Najviše prava i privilegija imale su patricijske obitelji kojima pripada izbor na vodeća mjesta i službe Republike.

- **Staleške borbe**

Plebejci su se borili za politička prava. Izborili su se za dva plebejska tribuna. Nakon toga su se izborili za popis zakona pa će nastati Zakonik 12 mjedenih ploča (prvo i najvažnije popisivanje zakona u povijesti). Borba plebejaca bila je okončana kada su se izborili da jedan od konzula bude iz njihovih redova.

- **Rimska osvajanja Apeninskog poluotoka**

Kako bi postali gospodari Apenina, porazili su Etrurce, Latine, Samničane i Umbre.

Tijekom rata s Grcima Rimljani su ratovali s Pirom, kraljem s područja Grčke koji je s velikom vojskom došao pomoći Grcima. Pir je pobijedio, ali i danas se pobjeda nad neprijateljem, uz velike gubitke i nemogućnost daljnjeg ratovanja, naziva **Pirova pobjeda**.

Osvojena područja imala su različiti status: municipiji, saveznici (saveznička područja na Apeninskom poluotoku); provincije i kolonije (osvojeni teritoriji izvan Apeninskog poluotoka). Osvojena su područja povezivali cestama.

---

³ **Rimski trijumf** bila je javna ceremonija i vjerski **obred** u Drevnom Rimu, koji se vodio u počast vojskovođe (dux) za njegove uspjehe u **ratu** ili pohod na Rim, odnosno za prikaz svih blagodatnih pobjeda.

USPOSTAVA RIMSKE VLASTI NA PODRUČJU SREDOZEMLJA

Nakon Apeninskog poluotoka Rim je krenuo u osvajanje Sredozemlja. Razlog je prevlast na području Sredozemlja, koje je područje važnih trgovačkih i pomorskih putova. Najveći i najopasniji protivnik bila je Kartaga (fenička kolonija, danas na prostoru Tunisa).

Protiv Kartage vodili su tri punska rata:

- **Prvi punski rat:** Rim gradi mornaricu i osvaja Siciliju; Sardinija i Korzika postaju provincije
  - **Drugi punski rat:** Rim doživljava poraz od Hanibala. Zatim Rim osvaja provinciju Hispaniju, ali na kraju ipak Rim pobjeđuje na čelu s vojskovođom Scipionom. Strah od Hanibala dugo se pamti pa je čak postojala uzrečica u strahu: „Hanibal je pred vratima!!!“ (lat. Hannibal ante portas!)
  - **Treći punski rat:** završava razaranjem Kartage i nastankom provincija Afrika.
- Osim Kartage, Rimljani su porazili Ilire i Gale te pokorili Makedoniju i Grčku.

USPON RIMA U DOBA REPUBLIKE

Društvene, gospodarske i vojne promjene

Osvojena područja izvan Apeninskog poluotoka zvala su se provincije. Upravitelj provincije zvao se prokonzul. Politika Rima prema provincijama bila je iskorištavanje prirodnih bogatstava i stanovništva za potrebe vojske.

U društvenom smislu javljaju se *nobili* (lat. nobiles - senatorski stalež u kojem su patriciji i bogati plebejci i vitezovi). U političkom smislu postoji stranka *optimata* („najboljih“ - lat. optimus - najbolji). Dionička društva bila su udruženja bogatih vitezova, što je naziv za bogatije građane koji nisu *nobili*. Pojavljuju se veliki zemljišni posjedi, latifundije, a i veliki broj robova (državnih i privatnih) zbog osvajanja i ratova.

Helenizacija Rima

Kao posljedica ratova Rim počinje oponašati grčku kulturu (helenizacija): grade raskošne kuće (vile - lat. villa - raskošna kuća), nose raskošnu odjeću, a grčki robovi školovali su bogatašku djecu Rimljana (mentori).

Reforme braće Grakho

Plebejski tribun Tiberije Grakho predložio je agrarni zakon, podjelu zemlje siromašnima (viškove bogatih). Zbog otpora *optimata* zakon je doživio neuspjeh, a Tiberije je u neredima ubijen. Gaj Grakho zavadio je nobile i vitezove i predložio dva zakona: sudbeni i žitni. Nakon

što je Gaj Grakho predložio da saveznici dobiju rimsko građansko pravo izbili su neredi u kojima je Gaj Grakho ubijen.

Vojna reforma Gaja Marija

Zbog velike krize morala vojska je slabjela te su germanska plemena prodirala preko granica Rimske Republike (granica = LIMES). 105. g. pr. Kr. germanska su plemena nanijela Rimu jedan od najtežih poraza u povijesti (Gaj Marije porazio je i germanska plemena). Vojnom reformom Gaja Marija rimska vojska postaje profesionalna i plaćenička pa samim time i vojska odana vojskovođi.

Građanski rat i Sulina diktatura

Prvi građanski rat izbio je između Gaja Marija i Sule. Sulin ustroj vlasti bio je diktatorski (sam je sebe proglasio diktatorom), smanjio je ovlasti plebejskim tribunima i narodnoj Skupštini. Uveo je proskripcije (popisi nepoćudnih građana koji su bili protivnici u građanskom ratu, što se kažnjavalo ubijanjem i oduzimanjem imovine).

DOBA GRAĐANSKIH RATOVA

Zbog građanskih ratova Republika je nestabilna. Hispanska su se plemena stalno bunila protiv rimske vlasti. Spartakov je ustanak bio najveći ustanak robova u starome vijeku.

Uspon Pompeja i Krasa; Katilinina urota

Vodeće osobe Rima postali su Marko Kras (ugušio Spartakov ustanak) i Gnej Pompej (ugušio je ustanak u Hispaniji i porazio gusare na Sredozemnome moru).

Krizu Rimske Republike pokušao je iskoristiti Katilina; njegove je planove otkrio Ciceron – poznati rimski govornik i senator.

Prvi trijumvirat

Nastao je 60. pr. Kr. To je tajni dogovor između Pompeja, Krasa i Cezara koji je postao utjecajan jer je osvojio dotada teško osvojivu Galiju. Zbog toga je Cezar postao konzulom.

Cezarova diktatura

Nakon Krasove smrti izbio je sukob između Cezara i Pompeja. „Alea iacta est!” („Kocka je bačena“). riječi koje se pripisuju Cezaru kada je prelazio rječicu Rubikon (49. pr. Kr.) i započeo drugi građanski rat s Pompejem. (Citira se kada se netko konačno odluči na neko smiono djelo.). Cezar je porazio Pompeja i donio novi ustroj vlasti po kojem je postao konzul, plebejski tribun, cenzor, vrhovni zapovjednik vojske. Zadržao je republička tijela vlasti, ali se

proglasio diktatorom. Napravio je reformu kalendara i dobio naziv „pater patriae“ (lat. otac domovine). Mnogi se nisu slagali s njegovim načinom vladanja. Na čelu urote republikanaca bili su Brut i Kasije. Cezar je ubijen tijekom sjednice senata 44. pr. Kr. (Prema tradiciji Cezarove posljednje riječi upućene Brutu su bile: „Zar i ti, sine Brute!“)

Drugi trijumvirat

Sklopili su ga 43. pr. Kr. Marko Antonije, Lepid i Oktavijan. Drugi trijumvirat potvrdila je narodna skupština. Trijumviri su između sebe podijelili provincije. Između Marka Antonija i Oktavijana došlo je do sukoba. 31. g. pr. Kr. Oktavijan je porazio Marka Antonija u bitki kod Akcija, što označava kraj Rimske Republike.

PRVI POZNATI NARODI NA TLU DANAŠNJE HRVATSKE POTKRAJ RIMSKE REPUBLIKE

Poznati narodi na prostoru Hrvatske bili su ilirska plemena: Histri, Japodi, Liburni, Delmati ...

Život u provinciji Iliriku

Od Jadranskog mora do Dunava protezala se provincija Ilirik; Panonija, Dalmacija i Histria. Rimljani su pokazivali svoju vlast preko gradnje cesta i gradova koji imaju pravilni tlocrt i seoski kompleksi (*villae rusticae*).

Važni su gradovi bili: Salona = Solin, Pola = Pula, Iadera = Zadar, Epidaurum = Cavtat, Aquae Iassae = Varažinske Toplice, Siscia = Sisak, Cibaliae = Vinkovci, Mursa = Osijek, Marsoniae = Slavonski Brod.

Gradovi su imali status kolonije i municipija.

DOBA RIMSKOGA CARSTVA CAR AUGUST I NJEGOVO DOBA

Oktavijan je nakon pobjede uveo principat: oblik vlasti u kojem sve republičke službe postoje, ali im je na čelu jedan čovjek. Od senata dobiva titulu i naziv August (lat. augustus uzvišeni). On je iz godine u godinu bio biran za konzula, plebejskog tribuna, cenzora, imperatora... Kao prokonzul upravljao je provincijama Egiptom, Hispanijom, Galijom i Ilirikom. Vodio je osvajačku politiku prema Iliriku, Meziji, Germaniji... Doživio je poraz od Germana i izgubio Germaniju. U njegovo je vrijeme rođen Isus Krist. U unutrašnjoj je politici vodio politiku *pax Romana*- „Rimski mir“ (mir koji je osiguravala rimska vojska i uprava) što je podrazumijevalo podređeni status osvojenih područja i naroda tj. dobili su mir, ali uz veliko plaćanje poreza i uzdržavanje rimske vojske.

Njegovo je doba zlatno doba kulture i jezično-duhovne dvojnosti: razlike između Istoka (grčki svijet) i Zapada (latinski svijet). Također, vidljiva je i graditeljska aktivnost: Panteon (hram svih bogova), Titov slavoluk, Anđeoska tvrđava; kao i razvoj književnosti (Seneka) te historiografije (Plinije Stariji, Tacit, Svetonije).

CARSTVO TIJEKOM PRVIH DVAJU STOLJEĆA

Carstvom vladaju Augustovi nasljednici iz nekoliko dinastija (Julijevsko – Klaudijevska dinastija, Flavijevci, Antonini)

- **Kaligulina vladavina** prolazi u znaku skupih zabava i progona senatora
- **Klaudije** donosi zakon po kojem pravo ulaska u senat dobivaju i bogati stanovnici provincija; osvojio je Trakiju, Britaniju i Mauritaniju
- **Neron** je vjerovao da je velik umjetnik; u njegovo se vrijeme širi kršćanstvo i dolazi do požara u Rimu; nakon njegove smrti prestaje Julijevsko-Klaudijevska dinastija
- **Vespazijan** je utemeljitelj dinastije Flavijevaca; u njegovo vrijeme dolazi do oporavka Rimskog Carstva (početak gradnje Koloseuma u Rimu)
- u vrijeme **Tita** dogodila se erupcija Vezuva
- **Trajan** je utemeljitelj dinastije Antonina i prvi provincijalac na rimskom prijestolju; osvojio je Daciju, Armeniju i Mezopotamiju
- **Hadrijan** je vodio miroljubivu politiku i osniva gradove Hadrijanopolis, Antinopolis i Mursu
- **Marko Aurelije** bio je car-filozof koji je cijelu vladavinu proveo u ratovima; dopustio je barbarima da se nasele unutar granica pod uvjetom da brane granicu i obrađuju zemlju = **FEDERATI**.

KASNO DOBA CARSTVA

Kolonat je privredni ustroj u kojem propali seljaci, oslobođeni robovi i gradska sirotinja uzimaju zemlju u zakup. Cilj uvođenja kolonata bio je oporavak Rimskog Carstva. Kriza je u 3. st. zahvatila financije, vojsku i činovnički aparat (Zbog ogromne površine carstva nastao je i problem s činovnicima u udaljenim provincijama.).

Car Karakala je 212. g. donio edikt po kojem svi slobodni stanovnici Rimskoga Carstva dobivaju rimsko građansko pravo. U vrijeme careva Nerona i Dioklecijana bili su veliki progoni kršćana.

PREOBRAZBA CARSTVA: DIOKLECIJAN I KONSTANTIN

Kako je carstvo bilo u krizi, carevi Dioklecijan i Konstantin morali su uvesti mnoge reforme da ga izvuku iz krize. Da bi se državom lakše vladalo, Dioklecijan je uveo tetrahiju (vladavinu četvorice upravitelja), ali je ipak on ostao jedini upravitelj i gospodar Carstva – to se naziva dominat (oblik vlasti u kojem je car apsolutni i neograničeni gospodar države). Dioklecijan je proveo upravnu, gospodarsku i vojnu reformu Rimskoga Carstva te je protiv kršćana izdao četiri edikta.

Konstantin je odvojio civilnu od vojne vlasti, izdao je Milanski edikt (kršćanima dao slobodu ispovijedanja i ravnopravnost s ostalim religijama). 313. je započeo gradnju Konstantinopolisa.

RIMSKE PROVINCIJE NA DANAŠNJEMU HRVATSKOM TLU

U KASNO DOBA CARSTVA

U Augustovo vrijeme Ilirik postaje carska provincija kojom u carevo ime upravlja namjesnik. Ilirik je bio podijeljen na Panoniju, Dalmaciju i Histriju. Središte Dalmacije bila je Salona u kojoj je Dioklecijan izgradio palaču. Dioklecijanova je palača pravokutna oblika i primjer je kastruma, raskošne rimske vile koja u sebi sadrži elemente antičkoga grada i vojnoga tabora. Širenjem kršćanstva na naše prostore grade se bazilike, a kršćanski simboli dokaz su ranog prisustva kršćanstva na području Ilirika. Pavlova Poslanica Rimljanima prvi je spomen Ilirika u kršćanskoj literaturi. Jaka kršćanska središta bili su Salona i Siscia. Sveti Mučenici Venancijan i Dujam zaslužni su za širenje kršćanstva. Veće crkvene organizacije nazivaju se metropolije.

OLIMPIJSKE IGRE

Postoji mnogo legendi o nastanku Olimpijskih igara. U najvećem broju legendi bogovi su ti koji su utemeljili Olimpijske igre. Prema jednoj od tih legendi Zeus je priredio igre zbog sreće što je pobijedio oca Krona i zavladao Olimpom.

Najpoznatija legenda o nastanku Olimpijskih igara kaže da su one nastale kada je **Ifit, kralj Elide**, obrativši se *Delfskom proročištvu* kako ukloniti kugu i ratove koji uništavaju njegovu zemlju, dobio savjet od *svećenice Pitije* da osnuje igre koje bogovi toliko vole.

Povijesne Olimpijske igre počele su **776. pr. Kr.**, a od tada Grci broje svoje godine prema Olimpijadama – četverogodišnjim razdobljima između dviju Olimpijskih igara. Olimpijske su igre samo jedne od četiriju velikih igara održavanih u staroj Grčkoj jer su još postojale *Istmijske, Nemejske i Pitijske*, ali Olimpijske su svojom slavom i veličinom nadmašile ostale.

U vrijeme igara trajao je **sveti mjesec** ili **sveti mir (panehelenski, svegrčki mir)**, doba kada se moralo odložiti sve oružje i svi su ratovi morali prestati. Onaj tko mir nije poštivao, morao je platiti veliku kaznu u blagajnu, a od tog su se novca gradili spomenici u Olimpiji. Kada nisu trajale igre, u Olimpiji su živjeli samo svećenici koji su primali putnike koji su dolazili razgledati ljepote Olimpije, a posebno se to odnosi na **Zeusov hram** u kojem je bio **Fidijin kip Zeusa** (jedno od sedam čuda starog svijeta) za koji grčka poslovice kaže da *umire nesretan tko ga barem jednom u životu nije vidio*.

Na igrama su mogli sudjelovati svi slobodni i poštenu grčki građani. Robovi su mogli samo gledati igre, a udatim ženama bio je zabranjen pristup Olimpiji u vrijeme igara. Ako bi neka žena to prekršila, morala je biti bačena s brda Tipeja. Vjerojatni razlog ovakve zabrane leži u činjenici da su se svi sportaši natjecali goli.

Gužva u Olimpiji počinjala je (slično kao i danas) nekoliko dana prije igara, kada bi počeli pristizati ljudi iz svih krajeva Grčke pa je to bila prilika za sklapanje novih prijateljstava, trgovačkih i poslovnih dogovora, političkih rasprava.... Mnogi su gledatelji zauzimali puno ranije što bolja mjesta pa su na jakim vrućinama mnogi i smrtno stradali.

Petog, zadnjeg dana igara, bilo je proglašenje pobjednika i njihovih rodnih mjesta. Na ovom svijetu **nije moglo biti veće časti do pobjede na Olimpijskim igrama**, a slavu pobjede dijelila je i domovina pobjednika pa se nerijetko događalo da je pobjedniku nuđeno veliko bogatstvo i počasti da promijeni domovinu. Gradovi su svečano dočekivali svoje pobjednike, dizali bi im spomenike, u kazalištima bi imali počasna mjesta, dobivali su doživotnu plaću,

bili su oslobođeni plaćanja poreza... Jedan od najslavnijih olimpijskih pobjednika bio je **Leonida** koji je osvojio **12 olimpijskih vijenaca**.

Olimpijske igre nisu bile samo sportsko natjecanje, već su to bila i natjecanja umjetnika, pjevačkih zborova, govornika... Postojalo je čak i natjecanje u ljepoti tijela. To tjelesno i duhovno jedinstvo i ravnoteža starim je Grcima bilo jako važno, a oni su to nazivali *kalokagatija*. Najpoznatiji je umjetnički prikaz duha igara "**Diskobol**" (bacač diska), kipara **Mirona**. Rimljani nikako nisu mogli shvatiti Grke i njihovu potrebu za sportom i sportskim duhom pa je rimski car Teodozije I. 393. g. zabranio Olimpijske igre, a 426.g. Teodozije II. naredio je uništenje Olimpije.

Moderne Olimpijske igre (MOO) obnovljene su u Ateni 1896. g. zaslugom **Pierrea de Coubertina**.

U kontinuitetu su trajale 1200 godina.

Razlika antičkih OI i modernih je u tome što su antičke bazirane na individualnom sportu, a Coubertin je težio i momčadskim sportovima. Smatrao je da sport odgaja mlade ljude i isključivo se vodio tim ciljem. 1925. g. odstupio je s mjesta predsjednika MOO-a. Nakon smrti srce mu je preneseno u Olimpiju prema njegovoj želji. Mijenjale su se discipline na OI, tako su nekada bila natjecanja u krocketu, potezanje užeta, golf, penjanje na užu, skok u vis s konjima, skok u dalj s konjima pa i gađanje pištoljima jedan prema drugom natjecatelju, utrka taxija, utrke motornim brodovima i sl. Gađanje golubova se na početku provodilo na živim golubovima pa se smatra da je 1900. godine ubijeno preko 400 golubova. Kasnije se išlo na glinene. Golf je od 2016. ponovno olimpijski sport.

Hrvatska i Hrvati na OI:

Na 2. OI u Parizu Milan Neralić je, kao prvi Hrvat, osvojio olimpijsko odličje u mačevanju. Franjo Bučar djelovao je u počecima organiziranog sporta u Hrvatskoj. Pokretač je modernog sporta u Hrvatskoj.

1906 g. pokušao je osnovati Hrvatski olimpijski odbor (HOO).

1920 god. bio je prvi predsjednik Jugoslavenskoga olimpijskog odbora. Isto tako je prvi Hrvat koji je bio član Međunarodnoga olimpijskog odbora.

HRVATSKA:

-prvi puta nastupila na OI u Albertvilleu 1992. g. na ZOI (Zimskim olimpijskim igrama).

Od tada pa do ZOI u Sočiju Hrvatski reprezentativci osvojili su ukupno 23 medalje na ljetnim i 11 na zimskim OI. 33 medalje na ljetnim OI (računajući Rio), odnosno 44 ukupno.

Nakon drugog svjetskog rata Hrvati su u sklopu Jugoslavije osvojili još mnogo medalja (oko 40 računajući momčadske sportove).

RIMSKA KULTURA I CIVILIZACIJA

Uvod

Latinski je jezik dobio ime po italskom plemenu Latina koje je živjelo u pokrajini Lacij (Latium), s gradom Rimom (Roma).

Granice Rimskog Carstva sezale su od današnje Škotske, Rajne i Dunava na sjeveru do Sahare i Etiopije na jugu, od Perzijskog zaljeva na istoku do Gibraltara na zapadu.

Ilirska plemena: Histri, Dalmati, Liburni, Japodi. To područje se zvalo **Illyricum (Ilirik)**. Kraj između Drave, Dunava i Save zvao se **Pannonia (Panonija)**, a od Save do Jadranske obale **Dalmatia (Dalmacija)**.

Povijest Rima

Najstarija povijest Rima zapravo je splet mitova i legenda. Praotac Rimljana **Eneja** iz Troje, sin Anhiza i božice Venere, bježi iz razorene Troje. Ugošćuje ga **Didona** koju on ostavlja pa ga ona proklinje bacivši se na mač. Eneja dolazi na italske obale, ženi se **Lavinijom**, kćeri kralja **Latina**, te ubija u dvoboju njezina zaručnika Rutulca **Turna**.

Enejin sin **Askanije Jul** osniva prvo naselje **Albu Longu**. U Rimu je vladao Numitor. Njega je zbacio s prijestolja njegov brat Amulije ubivši mu sina i učinivši kćer **Reu Silviju** vestalkom. U nju se zaljubio bog **Mars** i ona mu rodi blizance **Romula i Rema**.

U povijest Rima ubaraja se još i otmica Sabinjanki kojima su Rimljani oteli kćeri, ali su kasnije sklopili primirje. Sabinjanin **Tit Tacije** postao je Romulov suvladar. Rim je nastao na sedam brežuljaka: **Palatin, Aventin, Eskvilin, Celij, Viminal, Kvirinal i Kapitolij**. Imao je sedam kraljeva: **Romul, Numa Pompilije, Tul Hostilije, Anko Marcije, Tarkvinije Prisko, Servije Tulije i Tarkvinije Oholi**.

Servije Tulije je sve stanovnike Rima podijelio prema imutku na pet razreda, koji su se zvali klase. Gali prodiru u Rim, ali ih s brežuljka Kapitolija, na upozorenje gusaka koje su čuvale Junonin hram, Rimljani strovaljuju.

Razvitak Rima

Forum Romanum (Rimski trg) je mjesto gdje se održavao društveni život grada. Kapitolij postaje središte vjerskog kulta i simbol rimske vlasti. Na njemu su hramovi Jupiteru, Junoni i Minervi (tzv. kapitolijsko trojstvo). Pompej na **Martovu polju** gradi prvo kazalište, a Agripa nove vodovode.

Gradevine u Rimu:

Velika arena = Amphiteatrum Flavium (amfiteatar Flavijevaca) = **Kolosej**

Circus Maximus – veliki stadion gdje su se održavale trke konjskih zapreka

mnogi **hramovi** od kojih su sačuvana samo dva: **Panteon** i maleni **Vestin hram**

slavoluci

Hadrijanov mauzolej

Rimske gradovi i gradevine kod nas: Salona (Solin), **Mursa** (Osijek), **Siscia** (Sisak), **Dioklecijanova palača** u Splitu i **Arena** (amfiteatar) u Puli građena od cara Vespazijana. Na forumu su se održavale narodne skupštine (comitia), zasjedao je Senat, održavale su se

vjerske svečanosti i prve borbe gladijatora. Ugledni patricij imao je štíćenike (*clientes*) koji su ga pratili na Forum. On im je bio zaštitnik (*patronus*).

Rimska porodica

(lat. **familia**) sastojala se od oca obitelji (lat. **pater familias** (koji je imao **patria potestas**⁴)), majke, djece i robova. Tri su se osnovne vrline stjecale u krugu obitelji: pobožnost (lat. *pietas*), odgovornost (lat. *gravitas*) i jednostavnost (lat. *simplicitas*). Robovi oslobođenici (lat. **liberti** ili **libertini**).

Odgoy i obrazovanje

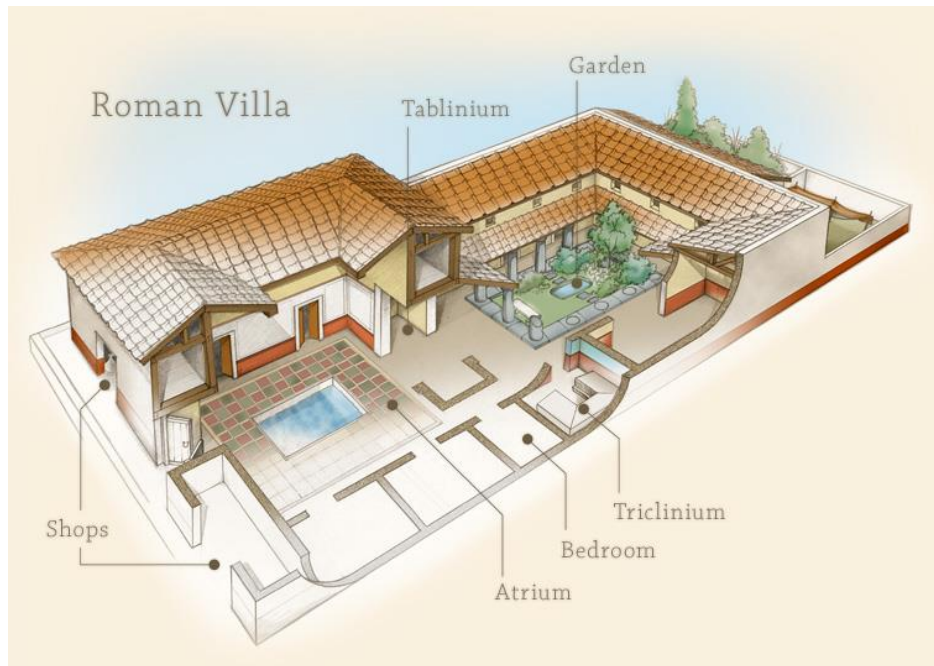
Nakon sedme godine dijete je pohađalo javnu školu koju je vodio učitelj **magister ludi**, a potom **grammaticus i calculator**, gdje se učilo čitati, pisati i računati. Između 12 i 15 prelazilo se u školu **retora**.

Muška su odjeća i obuća bile **toga i tunika**. Togu su nosili slobodni građani i to samo izvan kuće i za vrijeme javnih nastupa. **Toga praetexta** – imala je grimizni rub i nosili su je viši državni činovnici i dječaci do 17 godine, a onda se oblačila **toga pura** ili **toga virilis**. Tunika je bila kućno odijelo običnog puka. Od obuće postojale su sandale (**solae**), kožnate čizmice (**calcei**) i posebne vojničke čizme (**caligae**).

Rimska kuća je **domus**. Sve su glavne prostorije gledale na **atrij (atrium)** u koji se ulazilo s ulice kroz hodnik (**vestibulum**). S obiju njegovih strana bili su dućani (**tabernae**). Atrij je na krovu imao poveći otvor (**compluvium**). Kišnica koja se s njega slijevala padala je u bazen (**impluvium**). Na drugoj strani atrija, nasuprot vestibula, bio je **tablinum** – služio je kao blagovaonica. Iza tablinuma je vrt (**peristylum**) okružen natkrivenim trijemom sa stupovima. U peristilu je bila sagrađena oveća natkrita prostorija (**oecus**) – kao ljetna blagovaonica..

---

⁴ Lat.: očinska vlast), u rimskom pravu, ukupnost ovlasti i prava koje glavar obitelji ima nad članovima obitelji i obiteljskom imovinom. U starijem razdoblju *patria potestas* bila je vrlo snažna i protezala se do kažnjavanja smrću (*ius vitae ac necis*) te isključivoga raspolaganja obiteljskom imovinom.

Insulae (otoci) – kuće za iznajmljivanje, bile su visoke do 20 metara.

Ekonomija Rima – veliki zemljišni posjedi – latifundije

Najpoznatije ceste: Via Appia, Via Popilia, Via Salaria, Via Flaminia, Via Aemilia, Via Aurelia i Via Aemilia Scauri. Najveće luke – u Rimu Ostija, u Hispaniji Massilia.

Villa suburbana je kuća za odmor. **Villa rustica** je skup zgrada na imanju veleposjednika, koje su mu donosile prihode.

Zemlja Itala – dvije velike kulture – na sjeveru kultura Etruščana, a na jugu (Sicilija) grčka kultura. Između njih su bili Latini s Rimom. Sicilija je bila grčka naseobina (**Magna Graecia**). Između su bila razna italska plemena: Umbri, Oski, Samničani, Latini. Preko Etruščana Rimljani su upoznali grčki alfabet.

Ratovi i osvajanja – od 753. do 510. Rimom vladaju kraljevi. Nakon Romula Rimom 210 godina vladaju Etruščani. Borba protiv epirskog kralja Pira, 272. pr. Kr. -osvojen grčki grad Tarent u južnoj Italiji.

Punski ratovi – protiv Kartage, najjače države u zapadnom djelu Mediterana (sjeverna afrička obala, Sicilija, Korzika, Sardinija, Baleari i jugoistočna obala Hispanije). Tri rata u 118 godina. Prvi rat (264. – 241. pr. Kr.) – osvojena Sicilija.

Drugi rat (218. – 201. pr. Kr.) – Hanibal razara hispanski grad **Sagunt** koji je bio saveznik Rima. Kod **Kane** 216. pr. Kr. Rimljani gube. Scipion osvaja Hispaniju i dolazi u Afriku te 202. pr. Kr. pobjeđuje Hanibala kod **Zame**.

Treći rat (149. – 146. pr. Kr.) – Kartaga je razorena i nastala je provincija Afrika.

Borba s Ilirima pod kraljicom Teutom, 148. pr. Kr. osvojena je Makedonija, a 146. pr. Kr. grčki grad Korint. U 1. stoljeću pr. Kr. Cezar osvaja Galiju, a Pompej Bitiniju, obale Crnog mora i Siriju. 31. pr. Kr. Oktavijan u bici kod **rta Akcija** osvaja Egipat.

U doba carstva nove provincije: Recija, Norik, Panonija, Mezija i Germanija. U vrijeme cara Klaudija osvojena je Britanija i Trakija, a za cara Trajana Dacija i Mezopotamija. Za Trajanove je vlasti (98. – 117. pos. Kr.) Rimsko Carstvo dostiglo najveći vrhunac.

395. pos. Kr. Carstvo je podijeljeno na Istočno i Zapadno.

Knjige – arak papira zvao se **charta**; omotale bi se oko drvenog štapića (**umbilicus**) i zbog toga je dobila naziv **volumen**. Drugi materijal je pergament. **Biblioteke** – knjižarska poduzeća za izradu i prodaju knjiga gdje je radilo oko desetak obrazovanih robova (**servi literati**). **Izdavači (literati)** su otvarali knjižare na Forumu, a prvu takvu otvorio je Azinije Polion 39. pr. Kr.

Rimljani su imali terme (**thermae**) i vodovode (**aquaeductus**). Kod nas su u **Varaždinskim Toplicama (Aquae Iassae)** i u **Solinu (Salona)**.

Jedini očuvani grad su **Pompeji** koje je 79. pos. Kr. zatrpala vulkanska lava Vezuva zajedno s **Herkulanejom** i **Stabijem**. Pompeje (i Herkulanej) je zatrpao pepeo i piroklastični tok, a ne lava.

Rimski ostaci u Hrvatskoj – villa rustica na Velom Brijunu, Arena u Puli, Augustov hram i slavoluk pobjede pulske obitelji Sergijevaca isto u Puli. 300. pr. Kr. sagrađena je Dioklecijanova palača u Splitu; grad Poreč (Parentium) ima isti raspored ulica kao i rimski, tj. dvije glavne ulice **cardo** i **decumanus**. Isto tako i Zadar (Iader).

LITERATURA I POVEZNICE FOTOGRAFIJA

Listeš, Srećko: Čitanka svjetske književnosti 1, Školska knjiga, Zagreb, 2016.

Dujmović-Markusi, Dragica: Književni vremeplov 1 - čitanka za prvi razred gimnazije, Profil International, Zagreb

Mijatović, Damir: Povijest 1, Alfa d.d., Zagreb

Povijest svijeta, Od početka do danas, ur. Vladimir Brodnjak,

Musić, August: Nacrt grčkih i rimskih starina, Ex Libris, Zagreb, 2002.

Salopek, Damir, Šešelj, Zlatko, Škiljan, Dubravko: ORBIS ROMANUS 1, udžbenik za početno učenje latinskog jezika u osnovnoj školi i gimnaziji, Školska knjiga, Zagreb

<http://homoecumenicus.com/lyra2.jpg>

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f3/Theatre_dionysos.gif/600px-Theatre_dionysos.gif

http://www.ekskluziva.ba/galerija/78702/thumb460_78702_5616438b-02c8-4ab7-a303-185d0a0a0a6b-igre-preview.jpg

<http://majkaidijete.ba/images/New%20Picture%2034.png>

<http://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/alfabet.jpg>

<http://3.bp.blogspot.com/-pvYGfF4XIdQ/TjO-vvBAS6I/AAAAAAAAAjA/7RrZcTht-iY/s1600/Labrys.jpg>

<http://proleksis.lzmk.hr/slike/m1162.JPG>

<http://i32.servimg.com/u/f32/15/12/51/43/lavlja10.jpg>

<http://povijest.net/wp-content/uploads/2014/08/kapitolijska-vucica.jpg>

<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/35/9e/a2/359ea20a731ee9002a9dd733ce22bade.jpg>